

ИЗВЕСТИЯ НА НАРОДНИЯ МУЗЕЙ-ВАРНА

КНИГА V (XX)

BULLETIN
DU MUSÉE NATIONAL
À VARNA

TOME V (XX)

1969

ДЪРЖАВНО ИЗДАТЕЛСТВО — ВАРНА

АНТИЧНИ САРКОФАЗИ ОТ ОДЕСОС

ТОДОР ГЕРАСИМОВ

От некрополите на Одесос произхождат няколко цели и редица късове от саркофази от мрамор и варовик, които датират от II и III в. от н. ера. Намерени са и части от украсата на дървени саркофази, състояща се от теракотови апликации и от инкрустации от кост, които датират от елинистическата епоха. С едно-две изключения тези материали са открити случайно, но това не намалява тяхната документална стойност. При липсата на писмена традиция за Одесос и те може да се използват за уясняване някои въпроси във връзка с бита и материалната култура на населението на този град на Черно море. Саркофазите и фрагментите от такива надгробни паметници, които са предмет на това проучване, са познати отдавна и са обнародвани на различни места. Ние си поставихме задачата да ги съберем заедно и да ги разгледаме отново с цел да установим тяхната по-точна хронология и дадем обяснение на сюжетите, третирани в пластичната украса на някои от саркофазите от римската епоха.

Най-първо ще се спрем на въпроса за саркофазите от елинистическата епоха. Засега те са най-старите познати от този род надгробни паметници от Одесос. Поне досега няма със сигурност датирани саркофази от V и IV в. пр. н. ера.

Изглежда, че за погребване на богатите граждани на Одесос са си служили единствено със саркофази, направени от дърво. За съжаление досега не са открити не само цели, но и по-значителни късове от такива саркофази.¹ Причина за това, от една страна, е обстоятелството, че при извършване на обряда трупоизгаряне на покойника у старите траки е изгарян и дървеният саркофаг, а от друга страна, влажната почва е допринасяла да се разпаднат стените на дървения саркофаг в случаите на погребение без изгаряне на трупа. Единствено свидетелство засега за дървените саркофази в античния Одесос си остава украсата им от теракотови апликации и от кост. Ето защо ние не знаем нито формата, нито размерите на тези саркофази.

¹ В могилата до девическата гимназия във Варна били намерени (според Шкорпил, Могили, стр. 191) късчета от дъбово дърво, останки от саркофаг.

Известна представа за тях можем да добием въз основа на останки от дървени саркофази, намерени в некрополите на някои от античните градове по северното черноморско крайбрежие, доставени там, както е установено, от малоазийски промишлени центрове.² В тях ковчегът е с правоъгълна форма. Отгоре той е бил покрит с похлупак във вид на двусклонен покрив или плоска дъска. Стените на ковчега са били разчленени посредством пиластри или полуколонки с капители. Повърхността между пиластрите е била запълнена в едни саркофази с апликации от печена глина, а в други — с инкрустации от кост. Несъмнено и дървените саркофази от некрополите в Одесос, които по всяка вероятност също тъй са били импортирани от Мала Азия или от някои от средиземноморските острови, са имали подобна архитектурна форма и украса.

Останките от украсата на един дървен саркофаг, открит в Одесос, и от друг от могилния некропол при с. Галата,³ помагат да установим, че стените им отвън са били разчленени с пиластри и ръбът на ковчега е бил маркиран с геометричен орнамент. В горния си край пиластрите са завършвали с йонийски капители от кост. В средата на всяка волута на капителя е имало по една кръгла плочка от стъклена оцветена паста. Подобни волути са намерени и в Южна Русия. Тази аналогия ни дава основание да приемем, че и саркофазите в Одесос имат същия малоазийски произход.

За намерените в северното черноморско крайбрежие дървени саркофази е установено, че са били работени от кипарисово и чемширово дърво. От незначителните останки на саркофага, открити при девическата гимназия във Варна, знаем, че е бил изработен от дъб. От какво дърво са били другите одесоски саркофази засега остава неизвестно.

Да се върнем към украсата на споменатите саркофази от Варна и с. Галата. При разкопките на една от могилиите при селото били открити освен йонийските капителчета от кост, които са увенчавали пиластрите по стените на ковчега, и яйцевидни костени плочки. Те са украсявали горния ръб на ковчега. Под този яйцевиден орнамент се е намирал фриз от палмети от кост, много части от които са се намирали заедно с другата украса. Правоъгълните плочки също от кост с гравирани по тях бюстове на жени и групи от менади и силени са били разположени между пиластрите. Останалите изрезки от кост във вид на триъгълници, призма, листа и др. са били инкрустирани по повърхността на цокъла, на ковчега. Вероятно по същия начин е била разчленена и повърхността на ковчега на другия дървен саркофаг, останки от украсата на който са намерени в източния некропол на Одесос (местността Ачилар). За това свидетелствуват намерените кръгли плочки от зеленикаво стъкло, които, както в саркофага от Галата, са украсявали средата на волутите на йонийските капителчета, увенчавали пиластрите.⁴ Намерени са на същото

² Н. Пятишева, Таманский саркофаг, Москва, 1949, стр. 11 сл.

³ М. Мирчев, Сбирката от теракота в музея на гр. Сталин (Варна), ИВАД, X, 1956, стр. 3, 22 и 24; Г. Тончева, Разкопки на лете могили край с. Галата, ИВАД, VIII, 1951, стр. 56.

⁴ Подобни костени капителчета с кръгли стъклени плочки (копчета) в средата на волутите са намерени с други инкрустации от кост в могилено погребение при с. Тополите, Варненско, вж. Г. Тончева, Новооткрити тракийски гробници около Одесос, ИВАД, XV, 1964, стр. 58 и обр. 23—25.

Този пример показва още веднъж, че саркофазите от дърво с костени йонийски ка-

място и части от яйцевидния орнамент и други къеове от геометрични орнаменти, украсявали горния ръб и цокъла на ковчега на изтлелия дървен саркофаг.⁵ Вероятно и двата саркофага са работени в една и съща работилница в Мала Азия. Вероятно би могло да се реконструира графически и украсата на ковчега от саркофага от тракийската могила в местността „Кокарджа“ до гр. Варна, но за съжаление тя не е обнародвана изцяло.⁶

По отношение на системата на декорация на саркофазите от Одесос с теракотови апликации знаем също тъй твърде малко. И при тях трябва по аналогия с примери от други места да съдим за разпределението на фигурите и геометричните орнаменти. В един саркофаг от Северното Черноморие⁷ фигурите от теракота са били разположени между дървените пиластри по дългата страна на ковчега му.

Намерените теракоти в източния некропол (местността Ачилар) подсказват, че повърхността на ковчега е била украсена по подобен начин. Намерените 4 фигури на танцуващи вакханки, 4 фигури на силени, 2 на жени и 1 на жена с вдигнати нагоре ръце са били разположени симетрично около една централна фигура (обр. 1). Едни от тях са представени в движение надясно, а други — наляво. Тези теракоти са били прикрепени между пиластрите. Освен тези фигури открити са и полусферични украшения от печена глина, наподобяващи плод на малина.⁸ Вероятно те са служили като украса на ръба на ковчега или цокъла му.

Сюжетът на пластичната украса на дървения саркофаг, останки от която са открити на дълбочина 4 м на площад „Мусала“ и ул. „Хр. Кабакчиев“ във Варна,⁹ също така е зает от дионисовия кръг.

В центъра на композицията се е намирала групата, представляваща Дионис и Ариадна прави насреща. Около нея между пиластрите са били наредени фигури от печена глина, представляващи вакханки, силени, танцуващи, свирачи на лира и др. Фигуралната украса се е допълняла от розетки от печена глина, които са били с позлатена повърхност. Фигурите са били оцветени с няколко бои. Сега по тях има следи от виолетова, кафява и жълта боя. Почти със същата фигурална украса е бил и саркофагът от южния некропол на Одесос, намерен през 1928 г. И при него на предната страна на ковчега в центъра се е намирала група на Дионис и Ариадна, заобиколени отляво и отдясно от фигури на вакханки, сатири, ероси, Хермес и Атис.¹⁰ Тези теракотови фигури се отличават с по-груба изработка, което ни кара да допуснем, че са работени от местни короласти, копирали украсата на внесените отвън саркофази. Подобни фигури, изработени в одесоските работилници, са намерени и в западния некропол на античния град.¹¹

пителчета със стъклени „копчета“ са внасяни през Одесоското пристанище от работилници за дървени саркофази в малоазийското крайбрежие.

⁵ При ф-ка „Хр. Ботев“ край гр. Варна в едно могило погребение са намерени костни апликации от дървен саркофаг. Те още не са обнародвани.

Г. Тончева, Тракийско влияние в Одесос, ИВАД, X, 1956, стр. 62.

⁶ Г. Тончева, ИВАД, VIII, 1951, стр. 56.

⁷ Н. Пятышева, цит. съч., табл. V.

⁸ М. Мирчев, цит. съч., стр. 3, сл. 23 и 24, обр. 1—12.

⁹ Мирчев, ИВАД, X, 1956, стр. 5 сл. и обр. 14—29.

¹⁰ М. Мирчев, цит. съч., стр. 7.

¹¹ Мирчев, цит. съч., стр. 14, № 80, стр. 15, № 84, 85 и 86.

Украсата на саркофага от източния некропол на Одесос, открита при разкопки през 1939 г., има по-друг характер.¹² Тя е била много по-богата. По четирите стени на ковчега са били прикрепени с дървени

Обр. 1. Теракотова украса от дървен саркофаг
Fig. 1. Ornaments en terre cuite sur un sarcophage de bois

клинове 32 теракотови фигурки на танцувачки, 31 фигурки на крилати гении, държащи в едната ръка факла, а в другата — голяма мидена че-

¹² М. Мирчев, Две ценни гробни находки от Варна, Известия на Камарата на културата, т. IV, 1947, стр. 235 сл.

рупка, фигури на хермафродити, на мъже и отделно 29 факли. Фигуралната украса е била допълнена от розети от печена глина. Фигурите са били разположени в два или три пояса по повърхността на ковчега на саркофага. Те са били боядисани в няколко цвята.

През 1959 г. е било открито погребение на жена в обсега на източния некропол на Одесос. Тук е изкопана част от пластичната украса на дървения саркофаг, която се е състояла от редуващи се теракоти на виктории и ероси с изправени нагоре крила.¹³

При разглеждане украсата на дървените саркофази видяхме, че има два вида теракоти. Едните се отличават с художествената си изработка и добре пречистената глина, а другите са с по-несръчно моделирани форми и представят копия на внесените отвън фигури. Това обстоятелство дава основание да твърдим, че последните са изработвани в някоя работилница на короласти в Одесос. Оттук следва и изводът, че в самия град са правени и дървени саркофази.

Видяхме по-горе, че пластичната украса на един от саркофазите има за сюжет композиция от фигури из дионисовия кръг — Дионис, придружен от членове на неговата буйствуваща свита — вакханки, силени и др.

Това показва, че работилниците, където са изработвали саркофазите, са се съобразявали с религията и бита на клиентите от Тракия.

За установяване хронологията на дървените саркофази от Одесос ние сме улеснени от даровете, поставяни при погребения. Между тях има предмети с характерна форма и украса, които са точно датирани.

Такива са съдовете с черен фирнис,¹⁴ погребалните венци от позлатен бронз и плодове към тях от печена глина, също позлатени,¹⁵ бели алабастри от глина, статуйки от гипс,¹⁶ златни накити¹⁷ и монети.¹⁸ Споменатите дарове се датират в периода между III и II в. пр. н. е. Въз основа на тях трябва да датираме дървените саркофази от некрополите на Одесос по същото време.

Саркофазите от римската епоха за разлика от тях от елинистическата са изработени от мрамор или от варовик. Едни от одесоските саркофази са внесени отвън по търговски път, а други са изработени в каменоделски работилници в Одесос. Главни доставчици на саркофази през римската епоха са били скулптурните ателиета за саркофази, уредени в няколко пристанищни града по малоазийското крайбрежие, откъдето са могли по-лесно да се изнасят и превозват по вода тежките саркофази до отдалечените области на Запад и Север.¹⁹ В Одесос са внасяни саркофази и от Централна Гърция (Атина).

¹³ Г. Тончева, Гроб на тракийка от Одесос, Археология, III, 1961, кн. 2, стр. 24 сл.

¹⁴ М. Мирчев, Две ценни гробни находки и пр., стр. 236.

¹⁵ Г. Тончева, Разкопки на петте могили край с. Галата, ИВАД, VIII, 1951, стр. 49 сл.

¹⁶ Г. Тончева, Археология, III, кн. 2, стр. 24.

¹⁷ М. Мирчев, цит. съч., стр. 239 и обр. 2. Високият релеф, в който е изработен бюстът на крилатия ерос, е характерен за елинистическата епоха.

¹⁸ Г. Тончева, цит. съч., стр. 25.

¹⁹ G. Rodenwaldt, Der Kleinensarkophag von St. Lorenzo, JdI, XLV (1930), стр. 184. За внесен от М. Азия саркофаг в източния дял на Балканския полуостров имаме едно епиграфско свидетелство. На един мраморен саркофаг без украса, открит във Влашко, на ръба на похлупака има надпис с червена боя, съдържащ монограмата на каменоделското ателие и името на азиарха Алфии Модест, срв. C. Moisil, Sarcophagii de piatră, Bul. Com. Monumentelor III, 1910, стр. 86; V. Pârvan, Analele Acad. Române. Memoriile Secțiunii istor., ser. II., 36, 1913—1914, стр. 112, 128, E. Gren, Kleinasien und Ostbalkan in der wirtschaftlichen Entwicklung der röm. Kaiserzeit, 1941, стр. 68.

Саркофазите, изработени в малоазийските ателиета и в Гърция, се отличават с фините породи мрамор, от който са издялани, и художествената изработка на тяхната украса.

Повечето от саркофазите, изработени в местните каменоделски ателиета, са от варовик и тяхната украса е по-проста, отличава се със занаятчийско изпълнение.

В познатите засега саркофази от Одесос са представени повечето от типовете саркофази, създадени през римската епоха в Мала Азия. Ще разгледаме както цели, така и късове от саркофази, които се подреждат в две групи въз основа на техническите и стиловите особености.

Първата група съставят тъй нар. атически саркофази. В тях е изтъкнат тектоничният строеж на ковчега и похлупака, наподобяващ жилище или храм. Фигуралната им украса е заета из богатия репертоар на теми от древногръцките митове. Тя оживявала плоскостите на саркофага.

Саркофазите от втората група се отличават с преобладаване на растителната украса, състояща се от тежки гирлянди от листа и цветя, окачени на различни поставки. В тази група се прибавят и саркофазите с по-проста украса — *tabula ansata* — и тия без украса.

I. АТИЧЕСКИ САРКОФАЗИ

През 1907 г. при прокопаване на канала между езерото и морето до южния край на варненското пристанище изкопните машини извадили из насипа няколко къса от мраморен саркофаг с геометрична и фигурална украса по стените му.²⁰ Саркофагът е бил натрошен още през древността и късовете му разхвърляни. За съжаление, откритите 5-6 парчета не дават възможност да си съставим една по-пълна представа за изгледа и декорацията му. Късовете произхождат само от ковчега. Затова не знаем каква форма е имал похлупакът. Не е запазено нищо и от долната част на коритото, ето защо сме затруднени да установим профила и украсата на цокъла.

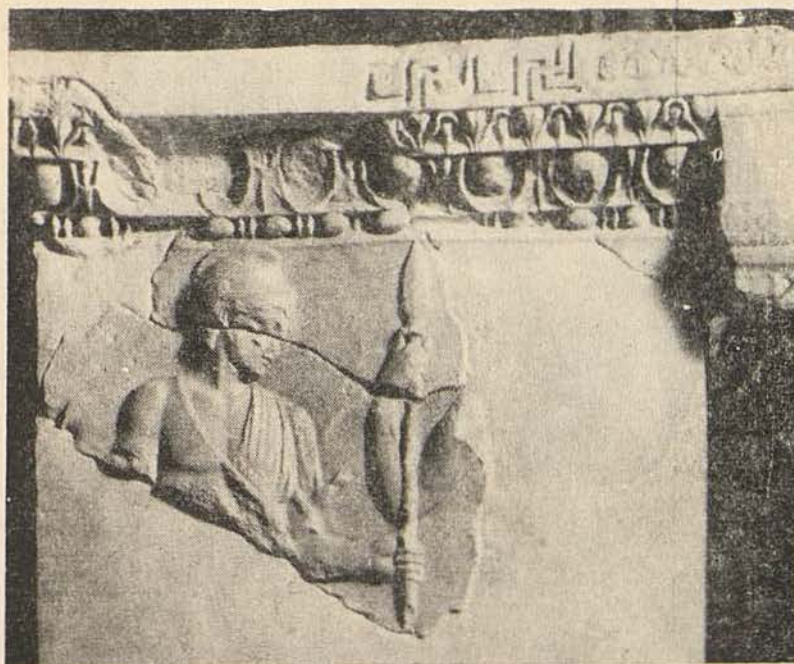
Дългите и късите страни на ковчега на този саркофаг са били украсени с фигурите от една композиция, заета от древногръцкия мит. Представена е била сцената на укриването на Ахил на остров Скирос. Горната част на ковчега е била украсена със сложен профил, образуван от меандър във вид на свастика, редуващ се с четвъртити плочки, украсени с релефни розетки. Под меандъра се намира лесбийска кима и под нея яйцевиден орнамент с астрагали (обр. 2). На запазената част от един от ъглите на ковчега има пиласٹر със сложен капител, съставен от акантови и мечовидни листа. Над този капител е издялан къс фриз с расти-

²⁰ Х. Шкорпил, ИВАД, II, 1909, стр. 75, ИВАД, III, 1910, стр. 14; К. Шкорпил, ИВАД, VII, 1921, стр. 50; М. Мирчев, ИВАД, X, 1956, стр. 7.

На същото място, където са извадени късовете от саркофага, били изкопани и късове от каменни надгробни паметници, от глинени съдове, лампички, фигурки от печена глина (вероятно от украсата на дървени саркофази) и др. Тези материали произхождат от разрушени погребения в южния некропол на Одесос от елинистическата и римската епоха. Той е бил разположен край пътя за Аполония.

²¹ За подобен тип композитен капител, срв. *Rocznik muzeum w Warszawie*, VII, 1963, стр. 246, 12.

телен орнамент (обр. 3).²² До пиластра е представена една тежко обкована еднокрила врата. С нея скулпторът условно е означил жилище, пред което се развива някакво действие.

Обр. 2. Къс от мраморен саркофаг
Fig. 2. Fragment de sarcophage en marbre

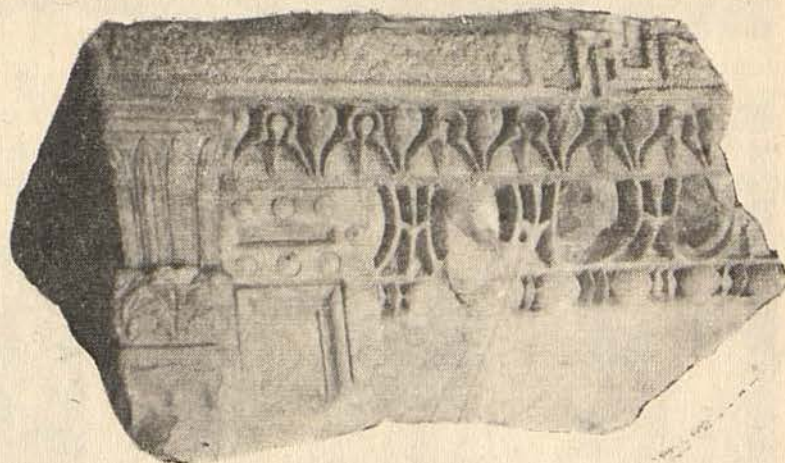
От фигуралната украса на саркофага е запазено много малко. Запазени са части от фигурите на трима въоръжени младежи; двама от тях са с атически шлемове. Тия образи, както и загубените фигури са третирани в нисък релеф (обр. 2 и 4). Украсата на целия саркофаг е била изработена от добре школуван каменоделец, който обаче не е могъл да постигне по-голямо съвършенство в моделирането на формите. В предаването на мускулите и на драперията се чувства известна сухост. Окото на война с меч е изобразено насреща, при все че главата му е в профил. Тази форма на окото е необичайна за късната епоха, откогато датира саркофагът.

Яйцевидният орнамент и кимата са подрязани много дълбоко. По този начин се получава контрастна игра между сянка и светлина. Посочените стилови и технически особености в украсата на саркофага дават основание да го датираме през първата половина на II век от н. ера. Несъмнено той е изработен в някоя работилница в Атина или Пирея.

Разказът за укриването на Ахил на о. Скирос, изглежда, е бил един популярен сюжет в репертоара на ателиетата за изработване на саркофа-

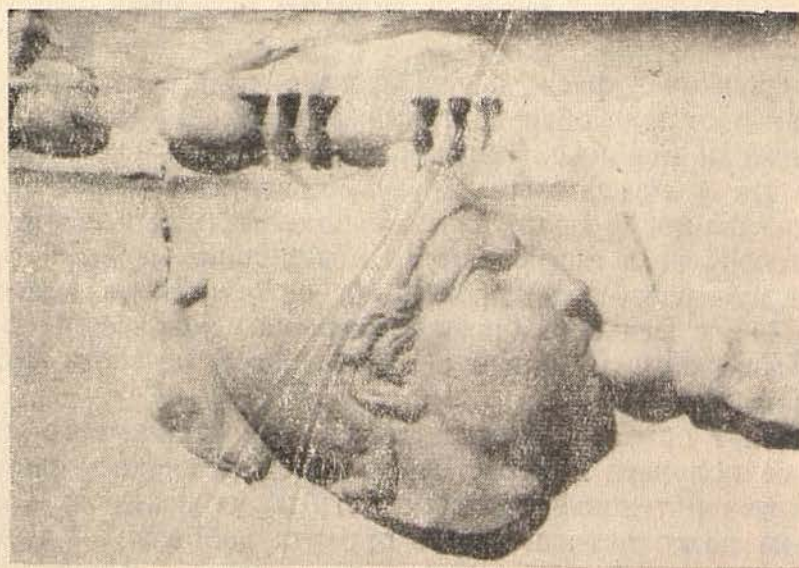
²² При разкопки през 1962 г. в един квартал на Атина бил намерен фрагмент от горния ръб на коритото на един атически саркофаг, BCH, LXXXVII, 1963, II, 696, обр. 13. Той е украсен със същите геометрични орнаменти. И в него яйцевидният орнамент и лещийската кима са дълбоко подрязани както в саркофага от Одесос. Тази поразителна прилика в стилово и техническо отношение потвърждава предположението ни, че нашият саркофаг е бил изработен в Атика (респ. Атина).

зи през римската епоха. Намираме го като пластична украса на саркофази в различни композиционни схеми. Един от тях се пази в сбирката от антични скулптури в Ермитажа в Ленинград.²³ Той е със запазен по-

Обр. 3. Къс от мраморен саркофаг
Fig. 3. Fragment de sarcophage en marbre

хлупак във вид на двусклонен покрив, покрит с плоски керемиди, наподобяващи люспи на риба. Вероятно и саркофагът от Одесос е имал по-

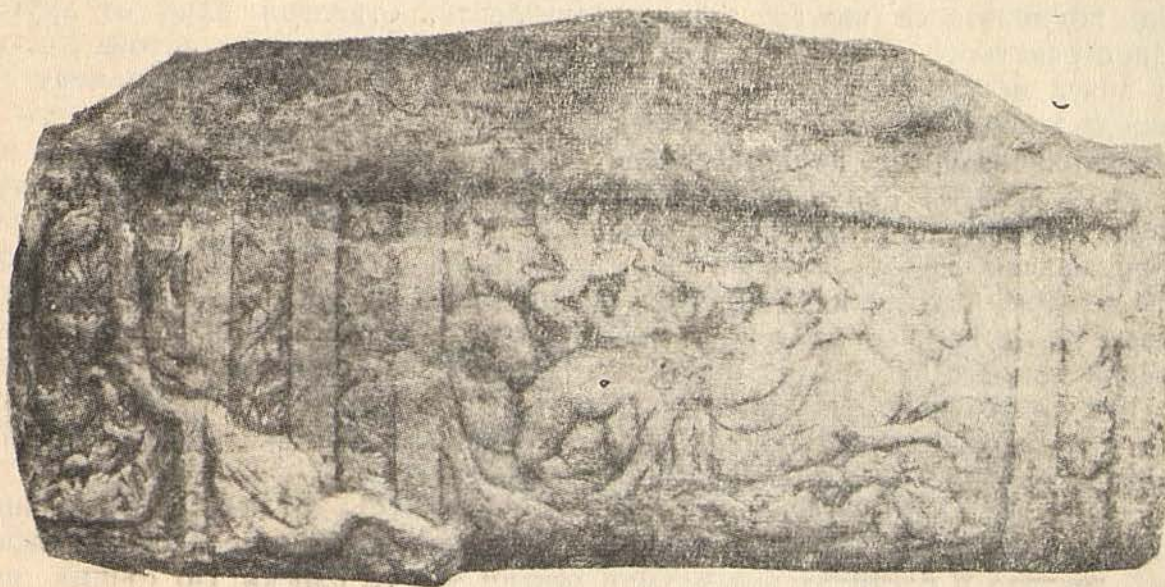

Обр. 4. Къс от мраморен саркофаг
Fig. 4. Fragment de sarcophage en marbre

добен похлупак. Фигурата на младежа с атически шлем, който надува рог, тук е обърната също надясно.

²³ S. Reinach, Repertoire des reliefs, Paris III, 517; C. Robert, Die antiken Sarkophagreliefs, II, t. 67.

В музея в гр. Бостон се съхранява една старинна рисунка на предната страна на един саркофаг, който някога е бил в сбирката Pozzo в Рим. Не е известно къде се намира сега този паметник на римската релефна пластика.²⁴ Върху тази страна е била представена цялата трагикомична сцена с преоблечения в женски дрехи Ахил и старанието на скироските жени да го скрият от тримата преследвачи, между които е и младежът с атически шлем, който надува рога, наляво.

Обр. 5. Къс от похлупак на клине-саркофаг
Fig. 5. Fragment de couvercle de sarcophage-kiné

Един втори тип атически саркофази е бил застъпен също в античния Одесос. Това са т. н. клине (κλίνη) легло — саркофази, известни в науката под това име, тъй като външността им е оформена във вид на легло. В тях похлупакът е моделиран като дюшек с възглавници, върху които са представени полулегнали покойниците. В четирите ъгли на долната част на саркофага (ковчега) са означени пластично четирите крака на представеното по този начин легло.²⁵ Предната страна на дюшека е украсена с релефни образи на животни и морски митологически същества.²⁶

През римската императорска епоха атическите клине-саркофази са претърпели промяна. Ковчегът им не се означава върху краката на погребалното легло. Неговата повърхност била украсена с фигури,²⁷ с гирлянди²⁸ или с аркади.²⁹ От Одесос произхожда един къс от похлупак на един клине-саркофаг. Сега той се намира в Археологическия музей в София.³⁰ Издялан е от мрамор. Дължина 65 см и височина 32 см (обр. 5).

²⁴ Bulletin of the Museum of Fine Arts. Boston, XLV, 259, 1947, стр. 8.

²⁵ G. Rodenwaldt, цит. съч., стр. 121, обр. 3 и 4.

²⁶ Ö J. XXV (1929), Beibl., 47-48, обр. 26.

²⁷ Хиполитов саркофаг в Арл, срв. W. Altman, Architektur und Ornamentik der antiken Sarkophage, Berlin, 1902.

²⁸ N. Vulić, Ö. J. VIII (1905), Beibl., 11, обр. 1, саркофагът от Вимиснациум.

²⁹ Mon. Piot, Paris; X, (1902), стр. 209.

³⁰ X. и К. Шкорпил, Паметници на гр. Одесос, I год. отчет на мъж. гимназия във Варна, 1897 г., стр. 20, № 48; Kalinka, цит. съч., стр. 282, № 351 и обр. 114; Водач на

Този къс представлява левия ъгъл на околоръстната ниска ограда (*fulcrum*) на леглото, която е украсена само отпред с релефни изображения. В левия край се вижда профилирана подпорка, запълнена със стилизирани акантови листа. В горния ѝ стесняващ се край е поместена фигурата на птица с дълги крака (щъркел, райска птица или др.). Подолу е представен лебед, който яде от паничка.

Тая подпора завършва долу с релефен образ на лебед или гъска, клекнала надясно.³¹ Тя е представена, че яде от един съд с обло дъно. Зад подпората се виждат три отвесни ленти, отделени една от друга. Пространството между тях е запълнено със стилизирани акантови листа. В пояса между дясната и средната лента пред растителния орнамент се вижда клонче с птица, чиято глава е извърната назад. След тия ленти е разположена сцена, представяща nereida, облакътена върху гърба на един морски бик, плуващ по вълните, надясно. С дясната ръка тя е уловила извиващата се нагоре опашка на бика. Зад опашката се вижда делфин, наляво. Под краката на бика има крилат ерос, легнал върху гърба на делфин, плуващ надясно. Под опашката на бика се вижда една голяма риба. Тази сцена вдясно е оградена от две ленти, разделени от тесни пояси с растителен орнамент. Третата, а може би и четвъртата лента са отчупени. Вдясно от описаната сцена до другия край на леглото е имало още три подобни сцени, оградени също така от по три или четири ленти.³²

Докато подпората вляво заедно с орнаментите по нея са третираны в доста висок релеф, фигурите на nereidата, морския бик, ероса върху делфина, лентите и растителните плънки между тях са плоски. По същия начин са моделирани и фигурите от украсата на другите познати похлупаци от клине-саркофази.³³ Тази особеност дава основание на някои изследвачи да предполагат, че тая украса копира тъкана материя с фигурални и растителни мотиви, характерна за изкуството на Изтока. Скулпторът е внесъл една черта на реализъм в леглото. Той е изобразил възглавницата малко смъкната над ръба на оградата му; по този начин тя закрива част от украсата му. Обикновено като правило в другите саркофази възглавниците, върху които са облакътени фигурите на покойниците, се намират в десния край на дюшека. В саркофага от Одесос, както виждаме, скулпторът се е отклонил от шаблона и е представил скулптурните образи на покойниците вляво, облежнати на дясната си ръка. Не знаем как е бил украсен ковчегът на нашия саркофаг. Може би четирите му страни са били украсени с гирлянди³⁴ или с архитектурни мотиви, представящи арки върху колони.³⁵

Народния музей в София, 1923, стр. 141, инв. № 3540; H. Peinze et R. Tylet, *L'art byzantin I*, 1932, табл. 14; Ö. J. XXXVI, 1946, стр. 96.

³¹ В други похлупаци от клине-саркофази страничните подпори на леглото завършват долу с глава на вълк, овен или граблива птица, срв. A. L. Pietrogrande, *Sarcophagi decorati della Cirenaica, Africa Italiana*, III, (1930), стр. 112 и бор. 7; G. Rodenwaldt, цит. съч., стр. 121, обр. 3.

³² Върху предната страна на оградата на дюшека от похлупака на един саркофаг от Ефес е повторена една и съща тема: nereida, седнала върху опашката на един морски кентавър, срв. Ö. J. (1929), *Beibl.*, 47 и обр. 26.

³³ Rodenwaldt, цит. съч., стр. 121, обр. 3 и 4; Ö. U., XXV (1929), *Beibl.* 47, обр. 26, 175, обр. 51.

³⁴ Саркофагът от Виминациум, срв. Ö. U., VIII, 1905, *Beibl.*, 11.

³⁵ Саркофагът от Мелефи в Неаполския музей, Mon. Piot., IX, 1901, стр. 209.

Фигуралната и растителната украса прави впечатление с тънката си изработка. Тя има същата фактура и стилови качества, както тази в групата саркофази от Гърция, Африка, Мала Азия и др. Това обстоятелство ни дава основание да видим в нашия саркофаг едно произведение на скулптурно ателие за саркофази в някой от пристанищните градове в Средиземноморието през II век от н. е. или самата Атина.

Обр. 6. Къс от саркофаг с ранена амазонка
Fig. 6. Fragment de sarcophage décoré d'une Amazone blessée

Във Варненския музей се намира един малък къс от ковчег на мраморен саркофаг, който поради характера на пластичната му украса ще трябва да отнесем също към атическите саркофази (обр. 6).³⁶ Късът е дълъг 41,5 см и висок 31 см. Той представлява незначителна част от предната страна и прилежащата към нея дясна къса стена на ковчег. Върху него се виждат част от главата и тялото на амазонка, наклонена надясно. Тя е представена в хитон без ръкави, препасан високо и оставящ дясната ѝ гърда открита. От двете страни на клюмналата глава падат къдрици коса. Върху лявото рамо на амазонката се вижда ръката на някаква фигура, която се е намирала зад падащата и я подкрепя (обр. 6). Вдясно има широка рамка, върху която е издълбан надпис. Част от него е разположена върху дясната тясна стена на ковчег.

Фигурата на падащата ранена или умираща амазонка, подкрепяна от нейна дружка,³⁷ показва, че пред нас имаме къс от една композиция, която е представлявала битка между гърци и амазонки — една много по-

³⁶ М. Мирчев, ИВАД, VIII, 1951, стр. 4, обр. 8.

³⁷ Този мотив на ранена амазонка намираме и в други категории паметници на изкуството. Тук ще споменем изображението върху един релеф от печена глина в Лувър, срв. S. Reinach, Repertoire des reliefs, Paris, т. III, стр. 295, обр. 3.

популярна тема, често изобразявана върху атическите саркофази от римската епоха.³⁸

Върху загубената част от предната страна на одесоския саркофаг са били представени, както в другите саркофази, групи от сражаващи се гърци с амазонки и поразени в борбата войни и амазонки.

Схематично третираните гънки на хитона и несъразмерно дългата ръка върху рамото на амазонката свидетелствуват, че пластичната украса на този саркофаг от Одесос е била изработена от местен каменоделец, който е използвал някакви скици, направени по фигуралната украса на виден от него саркофаг в Одесос или другаде.

II. МАЛОАЗИАТСКИ ТИП САРКОФАЗИ

Между откритите в одесоските некрополи саркофази от римската епоха има няколко, които са с украса, характерна за създадените в малоазиатските скулптурни ателиета типове саркофази.

На първо място това са саркофазите с гирлянди. Този тип саркофази, както показват големия брой примери, е бил много популярен през тая епоха и широко разпространен в Мала Азия, Сирия, Африка, Рим, Гърция и на Балканския полуостров.³⁹

Ако съдим по качеството на мрамора и изработката на украсата, ще трябва да приемем, че саркофазите от Одесос са работени във от този град.

Саркофазите с гирлянди са два вида. В единия гирляндите от цветя или листа са предадени доста натуралистично, а във втория — без каквото и да е разчленение. Гирляндите представляват просто една лебела силуетна проекция върху стената на саркофага.

От първия вид саркофази с гирлянди имаме един значителен къс от предната страна на коритото (обр. 7). Отчупен е левият край с гирляндата, ъгълът отдясно и цокълът. Този къс е дълъг 1,38 м и висок 80 см. Повърхността му, с изключение нащърбените нозе на ероса вдясно и двата висящи под гирляндите грозда, е много добре запазена.

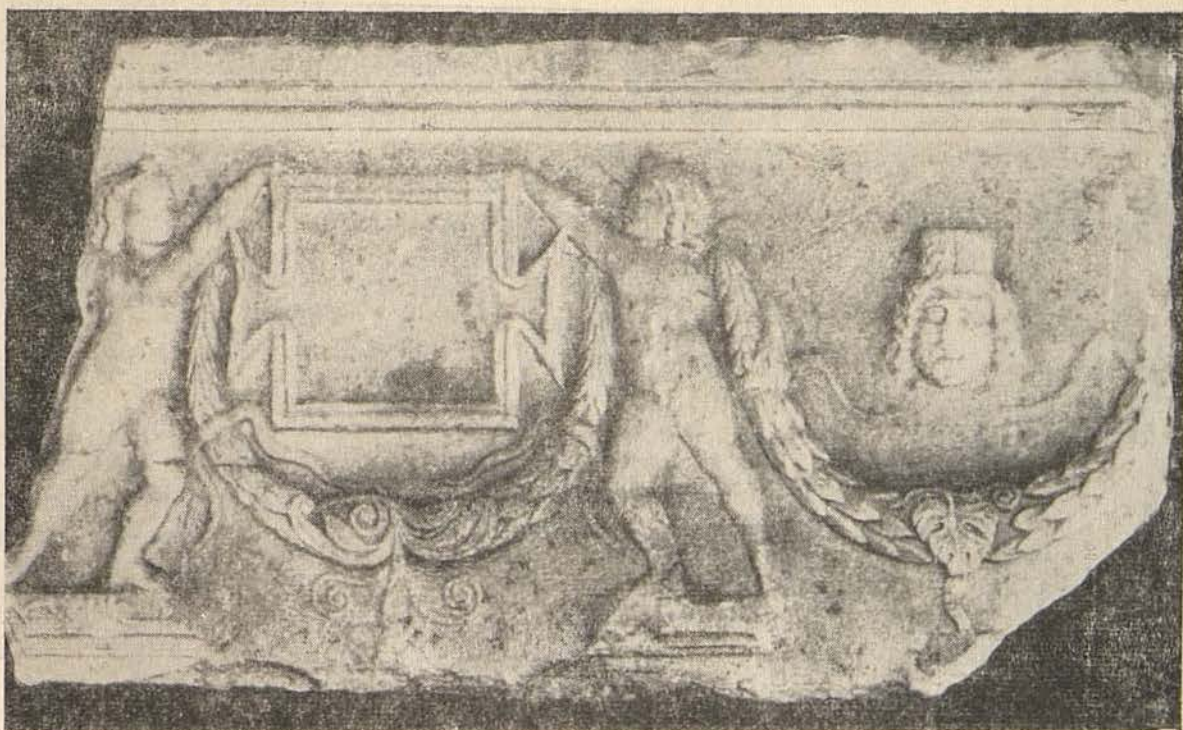
Представени са два крилати ероса, стоящи един срещу друг върху правоъгълни поставки. Те поддържат на рамо тежки гирлянди от лаврови листа. Полето над средната гирлянда е запълнено с една профилирана *tabula ansata*, върху която, както се е практикувало през римската епоха, е бил написан с червена боя надписът с името на погребания в него покойник. Над гирляндата вдясно е издялана в доста висок релеф главата на жена с калат. Вероятно над гирляндата вляво е имало за симетрия друга глава. На какво са били окачени гирляндите в ъглите на саркофага не може да се каже нищо положително.

В саркофазите с гирлянди обикновено на ъглите са представени фигури на Виктории или глави на говедо или букрании.

Еросите са представени като статуи върху правоъгълни поставки с профилиран горен край. Те поддържат с по една ръка рамката, крилата им са малки и едва се отделят от фона. Телата са моделирани съраз-

³⁸ Reinach, цит. съч., II, стр. 1, 3, 149, 2, III, 48, 1; 227, 1.

³⁹ E. Michon, *Sarcophage d'Anazarza, Syria*, II, 1921, стр. 295 сл.; G. Rodenwaldt *Sarkophagprobleme*, RM., 58, 2943, стр. 10.

Обр. 7. Саркофаг с ероси
Fig. 7. Sarcophage orné de Eros

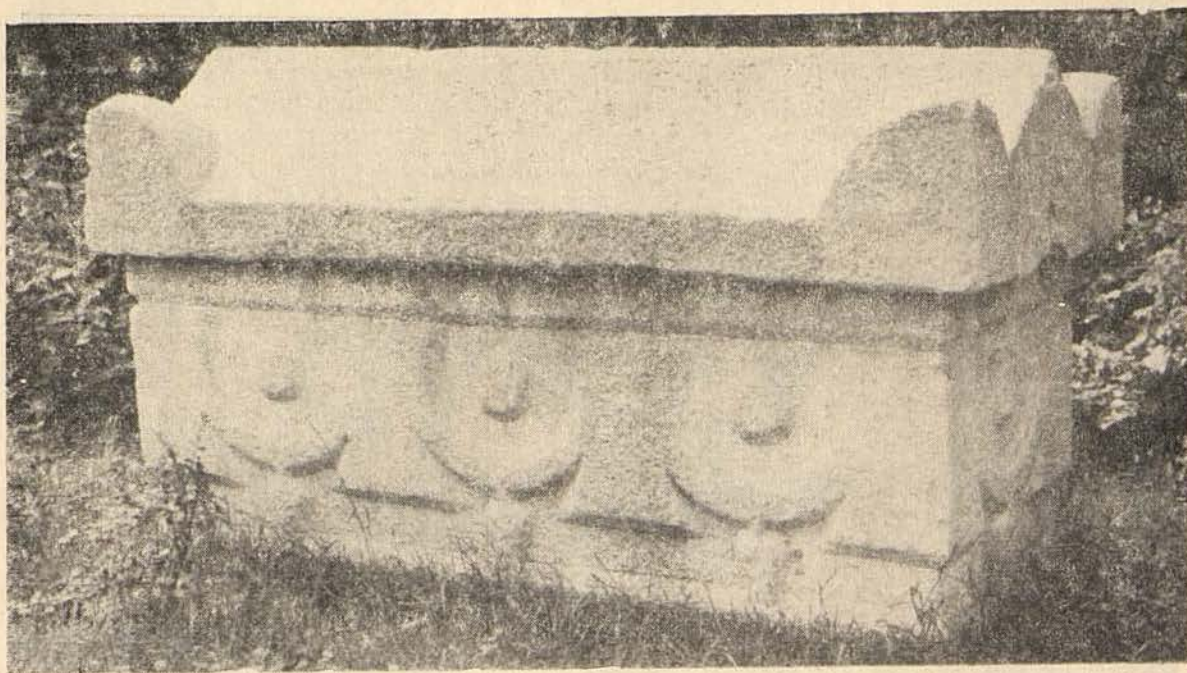
мерно, но отделните им части са предадени сухо, без подчертаване на характерното в тях. Лицето на главата с калат е много широко. Листата в гирляндите са стилизирани. Всичко това показва, че каменоделецът е бил добре обучен, но не е могъл да даде нещо повече от шаблона. И този саркофаг се датира от II в. от н. е. В каменоделските ателиета в Мизия и Тракия са копирани образците от тоя тип саркофази, доставени от Изтока, като внасяли тук-там в декорацията им местен елемент. Такъв пример в това отношение представлява каменният саркофаг от античната Рациария.⁴⁰ В него на предната страна на мястото на *tabula ansata* каменоделецът е поставил в правоъгълната рамка релефен образ на хероизирания мъртвец, представен като тракийския бог-конник.

По-горе споменахме, че има саркофази, в които гирляндите и останалите елементи в декорацията им са представени силно стилизирани. И този тип саркофази е застъпен в Одесос.⁴¹ Преди повече от 65 години във Варна е бил изкопан заедно с други два неукрасени саркофага от варовик мраморен саркофаг заедно с похлупака му с характерната архитектурна форма във вид на двусклонен покрив с акротери.⁴² Трите саркофага произхождат от некропола край пътя за Дионисопол. Четирите страни на ковчега на този саркофаг са украсени с гирлянди, окачени на схематично предадени подпори в средата и на ъглите. Традиционните образи на глави на медузи или розети тук са заменени с кръгли плочки

⁴⁰ Б. Ф и л о в, Избрани паметници на античното изкуство, ИБАД I, 1940, стр. 10 сл.

⁴¹ Х. и К. Ш к о р н и л, Паметници на гр. Одесос, стр. 19, № 45; Могили, Пловдив, 1898, стр. 47 и обр. 9.

⁴² И трите саркофага сега са изложени на открито в приморската градина във Варна.

Обр. 8. Саркофаг с гирлянди
Fig. 8. Sarcophage orné de guirlandes

(обр. 8). На предната страна на саркофага над средната гирлянда е издялана *tabula ansata* с дребни размери. Гирляндите и увисналите под тях гроздове представляват силуети, а подпорите — правоъгълници, пристиснати в средата. Много близка аналогия на украсата в нашия саркофаг представя декорацията на един мраморен саркофаг от античния гр. Пергамон в Мала Азия⁴³ и друг от гр. Маласа.⁴⁴ От същия тип е и украсата на един саркофаг от античния град Хераклея на Мраморно море.⁴⁵ На предната страна на ковчегу му каменоделецът е изработил гирляндите и подпорите им по същия начин, като силуети. Само главите на медузите над крайните гирлянди са представени реалистично. Върху ъгловата подпорка вдясно той е издялал в нисък релеф фигурата на Хермес. Иначе украсата върху задната стена на ковчегу е напълно еднаква с тая от нашия и саркофазите от Пергамон и Миласа.

Нашият саркофаг е внесен отвън; изработен е бил в някоя от работилниците за саркофази по малоазиатското крайбрежие. За това свидетелствува не само породата на мрамора, от който е издялан, но и грижливата обработка на плоскостите с украсата и главно характерният за малоазиатските саркофази цокъл и профилираният горен ръб, технически особености, които не намираме в местните саркофази (вж. по-долу). Два-та саркофага, с които е бил изкопан, са направени в Одесос. В тях ковчегът няма никакво разчленение. Те са издялани от местен варовик.

Друг не по-малко характерен тип малоазиатски саркофази е този, в който тектоничната форма е подчертана и от архитектурното разчленение на тесните и дълги страни посредством арки и колони.

⁴³ Ath. Mit., т. 14, стр. 127.

⁴⁴ O. Bendorf, Reisen in Lykien und Karien I, табл. XLIII.

⁴⁵ E. Kalinka, Altes und Neues aus Thrakien, Ö. J., XXIII, 1926, Beibl. 181 сл. и обр. 23.

Обр. 9. Къс от саркофаг с арки
Fig. 9. Fragment de sarcophage avec arcades

Пространството, оградено между арката и две колони, е винаги запълнено от една статуарна фигура. Този тип саркофази също е бил застъпен в античния Одесос. За съжаление, до нас е достигнал само един незначителен къс от горната част на дългата му страна. Върху него се виждат два сегмента от арки със сложен профил и раковините под тях. Триъгълното поле между двете арки е запълнено с растителен орнамент, из средата на който се подава горната половина на ерос, държащ в лявата ръка една къса факла, а с дясната — дръжката на стилизиран лист. Пред раковината вляво се вижда горната половина на една глава с високо вдигната над челото коса. Тази прическа показва, че фигурата под тази арка е изобразявала стояща насреща жена или Аполон (обр. 9).

Архитектурното разчленение на плоскостите на стените на саркофага във вид на няколко отделения, оградени с колони и арки над тях, е обуславяло и избора на темите във фигуралната му украса. Архитектурните рамки са разкъсвали повърхността на стените и не позволявали да се представи една непрекъсната композиция, както при другия тип саркофази.⁴⁶ Ето защо скулпторите са избирали сюжети, в които фигурите са могли да се представят една до друга без органическа връзка и действие между тях. Като типичен пример в това отношение можем да припомним саркофазите с арки, в които са представени подвизите на Херакъл.⁴⁷ В тях скулпторът е представил под всяка арка по един образ на Хероя, извършващ един от дванадесетте подвизи.

⁴⁶ C. Robert, *Die antiken Sarkophagreliefs*, III, 1897 табл. XXXIII.

⁴⁷ G. Rodenwaldt, *Säulensarkophage*, R. M., XXXVIII—XXXIX, 1923-24, стр. 6 и обр. 4; A. Mufit, *A. Anz.*, 1931, кол. 179 сл. и обр. 4.

Като подходяща тема за саркофазите с аркади са избрани също тъй и деветте музи.⁴⁸

В саркофага от Одесос пространството между колоните е било запълнено също така с отделни фигури, третирани статуарно. Сега е трудно да се определи какъв сюжет е бил използван за фигуралната му украса. Главата под запазената арка с високо вързана над челото коса може да е на някоя от музите или на Аполон.

Дълбокото подрязване на раковините и очите, както и полираната повърхност на украсата са признаци, които позволяват да датираме този саркофаг също в първата половина на II в. от н. ера.⁴⁹

През II и III век от н. е. широко разпространение придобили малоазиатските саркофази без пластична декорация, а също тъй и тия с проста украса, състояща се от релефен образ на правоъгълна рамка с две триъгълни уши (*tabula ansata*), издялана върху предната страна на ковчега им. И в тях, както при саркофазите с гирлянди, похлупакът заедно с ковчега представляват в общия силует едно жилище или храм с двусклонен покрив с фронтови и акротери на четирите ъгли.

Образци от двата вида саркофази са били представени и в некрополите на античния Одесос. Достигналите до нас в цялостен или фрагментиран вид саркофази са били изработени в каменоделските ателиета на града. За това свидетелствуват както местните породи мрамор и варовик, така и грубата им изработка. В нито един от тия саркофази не намираме цокъла и горния профилиран ръб на ковчега, характерни за импортираните от Мала Азия неукрасени саркофази и тия само с *tabula ansata*.⁵⁰

Заслужава да бъде отбелязана и още една особеност, която намираме в някои от одесоските саркофази без украса. Коритото в тях не е било издялано от един цял блок от мрамор или варовик, а е било съставено от пет отделни плочи, свързани помежду си с металически скоби.

Един образец на саркофаг от малоазиатски тип с проста украса е мраморният саркофаг, намерен на ул. „Бенковски“ във Варна (обр. 10).⁵¹ Той е цял. Отчупена е малка част от похлупака и ръба на ковчега му. Дължина 2,05 м и широчина 0,72 м. Средата на предната страна е украсена с една голяма *tabula ansata*, върху която е издялан надпис в четири реда. Акротерите върху похлупака му са подрязани плитко. Повърхността на плоскостите на саркофага е изчукано грубо без какъвто и да е опит за изглаждане. Само рамката за надписа е гладка.

Друг пример на саркофаг с проста украса представлява предната плоча от коритото му, намерена при копане основите за сградата на бившата земеделска банка във Варна.⁵² Тази плоча е издялана от мрамор.

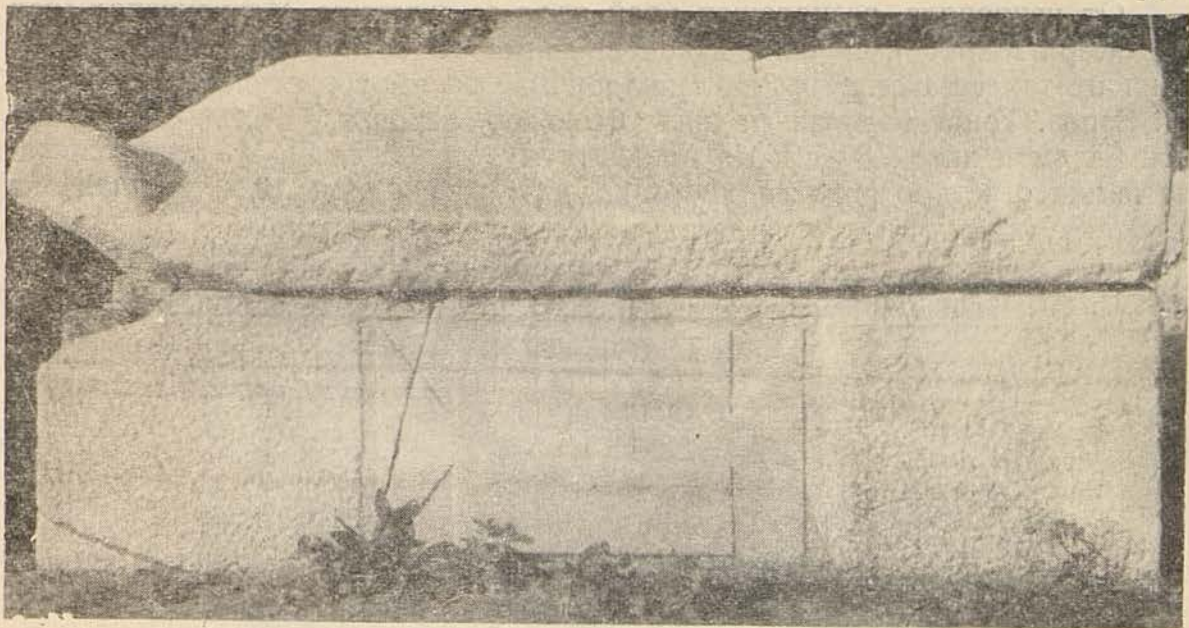
⁴⁸ S. Reipach, цит. съч., III, стр. 301, обр. 1—3.

⁴⁹ От Северна България (с. Гиген, антич. Oescus) и Търновско (несъмнено от Nicopolis ad Istrum) произхождат късове от коритото на два саркофага с аркади. Те са опростени. Няма раковината над главите на стоящите под арката фигури. Триъгълното пространство между арките и фриза с животни е запълнено от глави на медуза. Подобен саркофаг се пази в музея в Букурещ, вж. S. Reipach; цит. съч., II, 158.

⁵⁰ Сравни мраморния саркофаг без украса от Барбоши — Румъния, внесен от някоя от работилниците в Мала Азия, V. Parvan, *Analele, Mem. sect. istor.* II, 36, 1913—1914, стр. 112.

⁵¹ М. Мирчев, ИВАД, VII, 1951, стр. 4, сл. № 9; G. Mihailov, *Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae, Serdicae*, 1956 табл. 61, 211.

⁵² М. Мирчев, цит. съч., стр. 3 и обр. 6.

Обр. 10. Саркофар с *tabula ansata*
Fig. 10. Sarcophage avec *tabula ansata*

Дясната ѝ половина е загубена. Дълга е сега 52 см, висока 37 см и дебелина 10 см. Плочата е една от петте стени на коритото, изработени отделно. И в нея плоскостта около *tabula ansata* е изчукана с длето много грубо.

Преди години при снишаване платното на пазарния площад във Варна са били изкопани четири плочи, издялани от варовик. Те принадлежат на ковчега на един саркофар с *tabula ansata*. Една от тези плочи, представляваща предната страна на ковчега, е счупена.⁵³ Сега е загубена лявата ѝ половина. Запазената част е дълга 82 см и висока 80 см. В средата е представена *tabula ansata*. Върху нея е бил издълбан надпис в шест реда.⁵⁴ Вдясно от рамката с надпис е изобразен в плосък релеф кораб с платно (обр. 11). Поради недостатъчното място каменоделецът е изобразил само едната половина на кораба. Дали върху лявата половина на плочата е бил представен за симетрия друг кораб, както това намираме в един саркофар от югоизточния дял на Балканския полуостров, сега в музея в Истанбул, остава неизвестно.⁵⁵

Посредством допълнителното изобразяване на кораба каменоделецът, може би по настояване на този, който е направил поръчката на саркофага, е искал да представи занаятието на покойника — корабостроител или притежател на плавателен съд. Тая практика намираме и върху надгробни релефи.⁵⁶

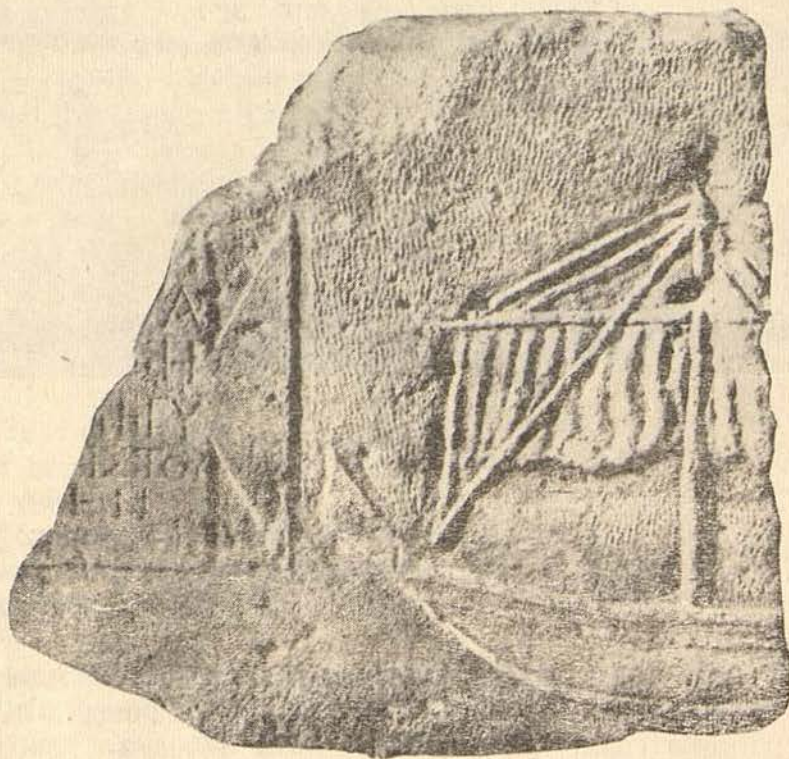
⁵³ М. Мирчев, ИВАД, XI, 1960, стр. 36, 3 и обр. 1.

⁵⁴ Преди повече от 25 години, когато четирите плочи лежах в двора на девическата гимназия във Варна, тогава бе още запазен ръбът на плочата, върху който се четеше началото на името ХРИСТОС.

⁵⁵ A. Müftü A. A. 1931, стр. 174 сл. и обр. 2; E. Pfuhl, *Sepulchrale Bilder von Segelschiffen*, 'Арх. 'Ерн, 1937, стр. 94.

⁵⁶ E. Pfuhl, цит. съч., стр. 95, обр. 2; I. Stoian, *Tomitana*, Bucurasti, 1962, стр. 31 и обр. 9.

От некропола, разположен край пътя за античния Марканипол (при ул. „Карл Маркс“), са били изкопани каменни саркофази.⁵⁷ Ковчегът на един от тях сега се пази в лапидариума на Археологическия музей в гр. Варна. Той е издялан от цял блок от варовик. Дълъг е 2 м, широк 84 см и висок 82 см. На предната му страна се вижда профилирана рамка с четири реда надпис. От двете страни рамката е фланкирана

Обр. 11. Къс от саркофаг с кораб
Fig. 11. Fragment de sarcophage avec vaisseau à voiles

от два релефни орнамента, наподобяващи спирали (латинската буква S), долепени в единия си край. Рамката, както и повърхността около нея правят впечатление с внимателната си изработка. Личи, че този саркофаг е дялан от добър майстор.⁵⁸

Саркофазите без украса засега са застъпени от два образци.⁵⁹ Те са намерени на едно място, поставени до друг саркофаг с украса с гирлянди, който разгледахме по-горе.⁶⁰

Двата въпросни саркофага са с еднаква форма и размери (дължина 2,11 и 2,26 м, широчина 92 см и 1,05 м). Повърхността им е грубо очу-

⁵⁷ Х. и К. Шкорпил, Паметници на гр. Одесос, стр. 19, № 46; Kalinka, цит. съч., стр. 256; G. Mihailov, цит. съч., стр. 114 и табл. 61, 210.

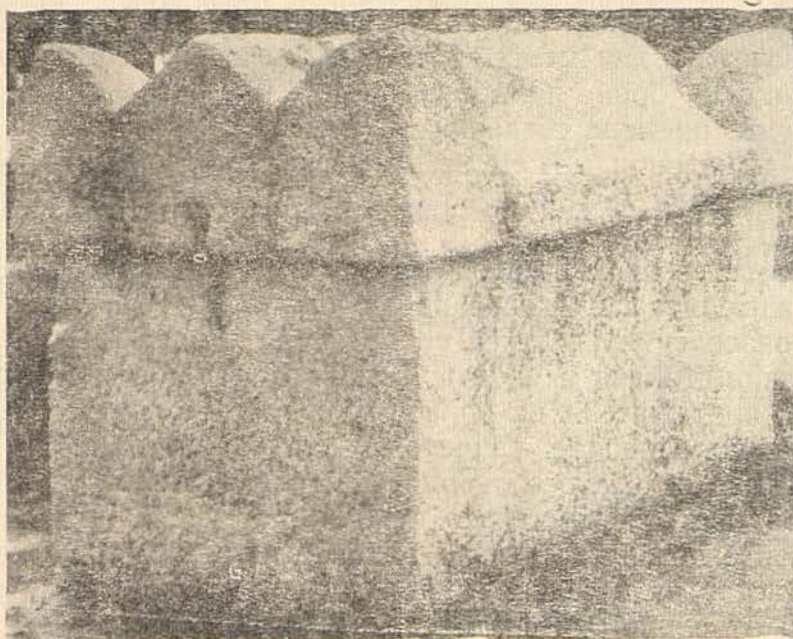
⁵⁸ Рамка с подобни прикраси от двете ѝ страни намираме и в един саркофаг от Августа Траяна, срв. G. Michailov, цит. съч., 1964, III, 2, табл. 36 № 1609.

⁵⁹ Бр. Шкорпил, в цитираното съчинение, стр. 19, съобщават, че на ул. „Карл Маркс“ били открити саркофази, без обаче да определят броя им и дали са били със или без украса. Те описват само един с надпис. Това ни кара да предполагаме, че останалите (сега унищожени) са били без украса.

⁶⁰ Те са изложени на открито в Приморската градина на гр. Варна.

кана. В тях ковчегът е без каквото и да е разчленение. Няма цокъл и профилиран горен ръб. Акротерите са оставени без украса (обр. 12). Саркофазите са работени в някоя каменоделска работилница в Одесос.

При описанието на четирите саркофага, достигнали в цялостен вид, видяхме, че похлупците им имат класическата форма на двусклонен покрив, два триъгълни фронтоната и акротери на ъглите. Тези похлупаци

Обр. 12. Саркофаг без украса
Fig. 12. Sarcophagus sans ornementation

са без каквото и да е друго разчленяване, в тях не са представени нито керемидите, нито пък акротерите и триъгълното поле на фронтоните е оживено от пластична растителна или фигурална украса, каквато намираме в други похлупаци на саркофазите от Северна и Южна България.⁶¹ Но в Одесос е имало и саркофази, чиито похлупаци (фронтоните и акротерите) са били с релефна украса. Един подобен похлупак е засвидетелствуван от случайно намерен във Варна къс от единия от акротерите му.⁶² Похлупакът е бил издялан от варовик. Акротерът е висок 55 см и широк 44 см. Тези размери сочат, че той е принадлежал към похлупака на голям саркофаг, дълъг повече от 2 м. Сега се намира в Археологическия музей в София.

Украсата и профилът на занимаващия ни къс показват, че пред нас е лицевата страна на левия акротер на една от двете дълги страни на похлупака. Тя е запълнена с релефен образ на крилат ерос, стоящ на среща и разкрачен надясно. В дясната ръка той държи горяща факла,

⁶¹ От Силистра, Абоба-Плиска. Албум към т. X на ИРАИК, 1905. табл. CV, 2; Feggi, цит. съч., стр. 365, обр. 492 от Ескус (Гиген), Абоба-Плиска, CV, 3 и 4; Арчар, Б. Филлов, ИБАИ, I, 1910, стр. ; Видин. Й. Атанасова, Археология, VI, 1964, кн. 1; Лъжане, Ловешко, Б. Ф., ИБАИ, II, 1911, обр. 113 и 114.

⁶² Х. и К. Шкорпил, цит. съч., стр. 20, № 47; Kalinka, цит. съч., стр. 282, обр. 115.

обърната надолу, а в лявата — грозд. Вдясно от ероса се вижда фигурата на куче в скок надясно. Под него до ъгъла на рамката има фигурка на клекнало надясно зайче. Бр. Шкорпил пишат, че по релефа имало следи от боя.⁶³

Образът на ероса и фигурите на двете животни са моделирани добре. Но въпреки това в тях има известна шаблонност. Похлупакът е бил издялан от някой сръчен каменоделец в Одесос. Изтъкнатите стилови особености дават основание да го датираме през II в. от н. е.

Още в началото ние казахме, че саркофазите и частите от тях, при все че са малко на брой, придобиват значение на исторически извор, тъй като нямаме писмени сведения за Одесос от това време. Въз основа на тая група паметници можем в известна мярка да направим някои наблюдения и изводи за миналото на града през елинистическата и римската епоха (II и III в.).

Саркофазите се явяват като косвен белег на имуществено неравенство между жителите на Одесос през споменатите две епохи. Тези скъпо струващи произведения на лукса са могли да бъдат набавяни само от богати граждани. Такива в Одесос са били забогатели търговци, едри земевладелци, притежатели на кораби и пр. За имотното и общественото положение на покойниците свидетелствуват също така и поставените при трупа дарове от злато (огърлици, пръстени и др.) и други скъпи материали (съдове от финикийско стъкло).

Саркофазите позволяват също да направим и някои изводи върху етническия състав на населението в Одесос. При проучване на останките от саркофази от елинистическата епоха видяхме, че в едни случаи погребението е било извършено чрез трупоиъгаряне. Този обряд е характерен за погребалните обичаи у траките. Следователно погребаните в дървени саркофази, изгорени при обряда, са били богати траки.

Също така признак за присъствието на траки в Одесос са и могилените погребения със саркофази. Посочените случаи показват, че в Одесос между гърците колонисти са живели и траки, някои от които са забогатели или достигнали високо обществено положение в града.

Въз основа на стиловите качества на теракотовата украса на изгнили или изгорени дървени саркофази от Одесос видяхме, че едни от тях са били внесени по търговски път отвън, а други са изработени в създадени в града ателиета. Вносът на луксозни саркофази и предмети е бил едно от перата на вносната търговия, която Одесос поддържал с производителни центрове по малоазиатското крайбрежие и някои от средиземноморските острови.

Като установихме, че едни от саркофазите са изработени в Одесос, трябва да приемем, че за тая цел са били уредени специални работилници за изработване на дървената конструкция на тия саркофази, а за украсата им е имало ателиета, в които коропласти са приготвявали фигури и орнаменти от печена глина, а други специалисти са изработвали инкрустации от кост. По този начин установяваме съществуването на нови занаяти в Одесос през елинистическата епоха.

Въз основа на разгледаните саркофази можем да установим някои черти от топографията на града. На първо място това е разположението на некрополите на Одесос. Саркофазите от дърво произхождат от три

⁶³ Бр. Шкорпил, цит. съч., стр. 20.

некропола, които са били разположени вън от обсега на града. Тия некрополи показват, че Одесос през тая епоха се е бил разраснал териториално и по численост на населението. Единият некропол се е намирал южно от града и е бил разположен от двете страни на пътя, водещ за Аполония, вторият — северно от града, по пътя за Дионисопол. Третият се намирал в западна посока, край пътя за Маркианопол. Некрополите от елинистическата епоха, както показват находките, са продължавали да бъдат използвани и през римската епоха.

Дървени саркофази от римската епоха не са засвидетелствувани досега от Одесос. От некрополите на града произхождат само такива, издялани от мрамор или от варовик. Те са едно указание, че в Одесос също тъй и през II и III век е имало благоденствие, дължащо се на икономическото издигане на града по това време. За това спомогнало благоприятното местоположение на Одесос. Той единствен от съюзните градове по западния черноморски бряг преуспял благодарение на активната му роля в организирания стокообмен между плодородните равнини по Долни Дунав и малоазиатското крайбрежие и егейските острови. Неговите кораби са пренасяли суровини от хинтерланда и са докарвали манифактурни произведения от производителните и търговските центрове в Средиземно море.⁶⁴ Естествено, като последица от тоя икономически разцвет се облагодетелствували една малобройна група граждани.

Накрая трябва да изтъкнем, че тия саркофази са едно свидетелство за художествените вкусове в Одесос и теченията в релефната пластика през II и III в. Видяхме, че в този град са били представени повечето от типове саркофази, създадени в ателиетата в Мала Азия и Централна Гърция (Атика).

При разглеждане украсата на дървените саркофази от елинистическата епоха видяхме, че повечето от теракотовите апликации, а даже и инкрустации от кост представят образ на Дионис и членове на неговата буйствуваща свита — менади, силени и др. Тия апликации заедно с дървената конструкция на саркофазите са работени в малоазиатски ателиета. Големият брой теракоти, отпечатани с едни и същи матрици, свидетелствува, че саркофазите в Одесос са доставяни от един център в Мала Азия, в който коропластите са нагласявали украсата на саркофазите да отговаря на вкусовете и религиозните представи на клиентите от Тракия. Това се потвърждава още и от факта, че намираме теракотови фигури, копиращи дословно фигурите от Дионисовия кръг, внесени със саркофазите отвън, но които се отличават с по-несъвършената си изработка, която показва, че те са работени от местни коропласти в Одесос. Силно влияние на религиозните представи у траките виждаме и в друга категория произведения на местните коропласти, предназначени да се поставят като дарове при трупа на погребаните. Това са теракоти, представящи Дарзалас с бръшлянов венец на главата.⁶⁵

⁶⁴ Б. Геров, Романизмът между Дунава и Балкана, ГСНИФФ, XIV, 1948-49, кн. 4, стр. 318, 17 и 342.

⁶⁵ Т. Герасимов, Култовата статуя на Великия бог Дарзалас, ИВАД, VIII, 1951, стр. 69.

SARCOPHAGES ANTIQUES D'ODESSOS

T. Guérassimov

Résumé

Quelques sarcophages de l'époque romaine (entiers ou fragments de marbre ou de pierre) proviennent des nécropoles de l'antique ville d'Odessos sur la côte occidentale de la Mer Noire. Furent également mis à jour des fragments de l'ornementation de quelques sarcophages de bois des III—IIe siècles avant notre ère.

En premier lieu, l'auteur de cet article fait l'examen de l'ornementation des plus anciens sarcophages de bois. Les uns avaient été ornés à l'extérieur de figures de terre cuite (fig. 1), les autres d'applications d'os. Les sujets de ces ornements étaient variés. En se basant sur les particularités de style et de technique, on peut avancer que certains de ces sarcophages de bois ont été importés d'Asie-Mineure tandis que les autres ont été exécutés à Odessos même.

Les sarcophages de pierre datent des IIe et IIIe siècles. Parmi les sarcophages trouvés entiers et les fragments, on trouve plutôt les types de sarcophages exécutés en Asie-Mineure pendant l'époque romaine.

Sarcophage du type attique. — Quelques fragments d'un sarcophage de marbre, brisé dès l'antiquité, proviennent de la nécropole sud d'Odessos. (Fig. 2—4). Le côté long avant et les deux côtés courts du cercueil sont ornés de compositions représentant Achille caché dans l'île de Scyros. Ce sarcophage date de la première moitié du IIe siècle de notre ère. Il a été exécuté à Athènes ou au Pirée.

Nous trouvons un second exemple de sarcophage antique dans le fragment d'un sarcophage dit „klinê“ (Fig. 5). La partie conservée représente un coussin enrichi de figures en relief et d'ornements. Ce fragment est conservé actuellement au Musée de Sofia.

Un troisième fragment de sarcophage du type attique provient également d'une des nécropoles d'Odessos. Sur le cercueil est représenté un groupe d'Amazones combattant.

Sarcophages du type Asie-Mineure. — Fragment de cercueil de sarcophage avec guirlandes (Fig. 6). Autre sarcophage avec guirlandes, (Fig. 7). La décoration de ce dernier diffère de la première en ceci que les guirlandes n'ont aucune découpe. Elles ne sont que des silhouettes. Les têtes de Méduse au-dessus des guirlandes sont remplacées par des plaques rondes.

Les sarcophages à arcades étaient représentés aussi à Odessos. On conserve un fragment d'un tel sarcophage en marbre. (Fig. 8). Derrière les têtes des figures sous les arcs sont représentés des coquillages.

Au groupe Asie-Mineure appartiennent également les sarcophages ornés de „tabula ansata“ (Fig. 9). Un exemple de sarcophage avec „tabula ansata“ nous est donné par un fragment sur lequel est représenté un vaisseau à voiles (Fig. 10). Le cercueil du sarcophage était composé de plaques reliées par des agrafes de métal.

Deux sarcophages sans ornementation (Fig. 11) remontent également à l'antiquité. Ils ont été exécutés à Odessos, comme en témoignent non seulement la surface grossièrement travaillée du couvercle et du cercueil mais encore l'absence de socle et de bord profilé au cercueil.